

NÓKIS RAYONI AYMAĞINDAĞI AYIRIM ADAM ATLARINA QOYILĞAN TOPONIMLERDİŇ ETIMOLOGIYASI

Karimbaeva Anisa Sultanbay-qızı

*Qaraqalpaq mámleketlik universiteti Qaraqalpaq
tili hám jurnalistikasi fakuleti 1-kurs studenti*

Annotaciya : Bul maqalada Qaraqalpaqstan Respublikası Nókis rayonu aymağındağı adam atlarına qoyılğan ayırım oykonim hım gidronimler haqqında mağlıwmat beriledi. Bul toponimlerdiń qanday shaxslardıń atlarına qoyılğanlıǵı hám olar arasındağı baylanıslardı kórsetiledi.

Tayanış sózler : *antroponim atamalar, gidronim, oykonim, toponim, awıl, jap*

Hámmemizge málim, barlıq geografikalıq obyektlerdiń ayrıqsha ataması bar. Olardıń kelip shıǵıwı, qoyılıw sebepleri hár túrli bolıp, tiykarınan qandayda bir waqıyaǵa, shaxsqa, tábiyat qubılıslarına, ertedegi qáwimlerge baylanıslı bolıwı múmkin. Antroponim atamalar yaǵnıy adam atları, familiyası yamasa laqabınan alınğan atlar kópshilikti qızıqtıradı. Bunday atamalardı tiykarınan jergilikli xalıq qoyadı sonıń ushın da kópshiliktiń ishinen ne ushın sol adam isimine toponimler qoyılğan degen soraw payda boladı. Men Nókis rayonu aymağındağı ayırım antroponim atamaların etimologiyasınıń mısál etip kórsetpekshimen.

Atash awıl. Házirgi Darsannıń eski atı. Atash jergilikli xalıqtıń aytıwına qaraǵanda biy yamasa bay bolğan.

Amanbay awıl. Iqlas Amanbaev degen sovxoz direktorı ákesiniń atı umıtılıp ketpewi ushın ózi otırǵan awılǵa Amanbay awıl degen at bergen.

Dàwletjap. Seytek awılındağı góne Oktyabr kanalınıń bir bólegi. Qayıpnazarov Dàwlet atına qoyılğan. Onı jaslıǵında awılındaǵılar sawatı bola tura oqımayman degeni ushın qamshı menen sabalaǵan eken. Sonnan keyin ol Rossiyaǵa Gidrotexnika tarawı boyınsha oqıwǵa ketken. Oqıwınan qayıp kelgennen keyin birinshi qazdırǵan jabı "Dàwlet qurǵan jap", "Dàwlettiń jabı" dep xalıq arasında aytılıp keyin ala Oktyabr kanalınıń Seytek awılındağı bólegine "Dàwlet jap" degen at berilgen.

Dawıt kól. Nókis rayondağı QızılÚy aymağında jaylasqan. Bul kól 19-ásirde payda bolğan. Dawıtkól ertede Aydıńkól dep atalǵan, al Dawıtkól atın bolsa sol jerlerde mal sharwashılıǵı menen shuǵıllanatuǵın Dawıt isimli shopan bergen. Házirde bul jerde heshkim jasadıyda yaǵnıy quw dalañlıq.

Qaramanoy. Qutankól APJ menen Maqsımqaala awılınıń tutasqan jerinde qaraman aǵashı bolğan hám onıń túbi oy bolğanlıǵı ushın solay atalıp ketken. Degen menen Qaramanoy adam atına qoyılğan degen de boljawlar bar.

Sapaqkól. 19-ásirde payda bolğan kóllerdiñ biri. Bul kóldiñ etimologiyasına júzlenetuğın bolsaq, Sapaq jalğız baslı, QızılÚy menen Kerder ortalığındağı shegarada qonıs basqan, balıqshılıq hám sharwashılıq penen shuğıllanğan kisi bolğan. Ózi balıqshılıq etip, sıyr, qoy, eshkilerin suwğarğan kólge Sapaqkól dep óziniñ atın qoyğan desedi jergilikli xalıq. Sapaqtıñ izinde hesh qanday zúriyat qalmağan degen menen onıñ atı qalğan. Házirgi kúnde de Sapaqkól atırıpında adamlar jasadı.

Sartayjap. Baqanshaqlı APJ aymağınan ótetuğın Oktyabr kanalınıñ bir bólegi. Bul toponimniñ payda bolıwı haqqında túrli mağlıwmatlar bar. Biri Oktyabr kanalınan sarı tay ótip baratırğanda sol taydıñ anası izinen suwğa túsip, óziniñ jibine oratılıp, suwğa ıǵıp ketedi. Sol waqıyadan soñ ol jer "Sarı tay jap" ayırım seslik qubılıslarğa yaǵnıy eliziya qubılısına bola "Sartayjap" bolıp ózgergen. Ayırımlar bolsa Sartay adamniñ atı, japtıñ atı da usıǵan baylanıslı deydi biraq Sartay isimli adam haqqında hesh qanday mağlıwmat joq.

Seytek awılı. Ertede Seytek degen kisi bolğan. Onıñ shañarağı bardamlı, qurğın jasağan. Asharshılıq, jetispewshilik dáwirlerinde xalıqtı dñ menen tñmiyinlep turğan. Dñdi kópshilikke esheyinge berip jiberetuğın bolğan. Sol saqıylıǵınıñ arqasında bul awılǵa "Seytek awıl" degen at berilgen.

Tólegenjap "Tólegen arnası" dep te ayıladı. Tólegen - xanniñ isenimli lëshker basshısı bolğan (qaysı xan ekenligi haqqında mağlıwmatlar tabılmađı). Ol sonshellı dñrejede xanniñ iseniminde bolğan xan oyanğan waqıtlarında "Tólegen" dep oyanatuğın bolğan. Ol xannan ruxsat sorap eline 40 àskerı menen qaytadı hám Àmiwdàryadan arna alıp eline (házirgi Nókis rayon aymağı) suw alıp kelgen. Házirgi "Aqterek", "Kerder" hám "Qızılúy" aymaqlarına usı arnadan suw barğan. Tólegenjap "Reysiviy" kanalı qazılğannan soñ óz àhmiyetin joytqan. Jaqınǵa shekem shama menen 1960-70-jıllarǵa shekem 12 nasoz arqalı dñryadan suw alıp turğan. Házirgi kúnde "Aqterek" MPJda ornı bar.

Úlpetshúñgil. Ertede Úlpet isimli shopan bolıp, ol suw izlep Qattağar tñreplerge barıp qonıs basqan. Bul izeygeshtegi shúñgil.

Joqarıda keltirilgen mağlıwmatlar jergilikli xalıqtan sol jerlerde jasytuğın puqaralardan jıynap alındı. Olar tariyx betlerine kirtilmegen bizlerdiñ ótmishimiz. Sonlıqtan olardı itibadan shette qaldırmawımız kerek. Bul toponimlerdiñ bar ekenligin, olardıñ àhmiyetin sezbewimiz múmkin, biraq olar hárdayım kimlergedur tuwrı joldı siltep tur.

Paydalanılğan ádebiyatlar :

1. Gulomov P, Mirkamolov M Toponimika Toshkent 2005
2. Nizomov A, Raximova G, Rasulova N Toponimika "Sharq" Toshkent 2013
3. Qorayev S Toponimika Toshkent 2006
4. Óbekiston joy nomlerining izohli luğati Toshkent 2022